

„A RUSSIAN CHOIR THAT RUSSIA HAD NEVER HEARD BEFORE“:
THE DON COSSACK CHOIR SERGE JAROFF ON THE CONCERT
STAGE IN THE INTERWAR BELGRADE*

Marija Golubović¹

Research assistant, Institute of Musicology, Serbian Academy of Sciences and Arts,
Belgrade, Serbia

„РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“:
ХОР ДОНСКИХ КОЗАКА СЕРГЕЈА ЖАРОВА НА КОНЦЕРТНОЈ
СЦЕНИ МЕЂУРАТНОГ БЕОГРАДА

Марија Голубовић

истраживач-приправник, Музиколошки институт Српске академије наука и
уметности, Београд, Србија

Примљено: 15. март 2020.

Прихваћено: 1. мај 2020.

Оригинални научни рад

АБСТРАКТ

After the October Revolution, the Russian tradition of spiritual and folk choral singing was introduced to the whole world by the active work of choirs that appeared in exile. The Don Cossack Choir Sergei Jaroff and the Metropolitan Choir of Alexander Nevsky Cathedral in Paris under Nikolai Afonsky, were two unique choirs that stood out over time.

During the interwar period Jaroff's Choir performed ten times in Belgrade with great success. The capital's press announced them with great enthusiasm and the first Belgrade concert attracted the attention of significant critics such as Miloje Milojević, Branko Dragutinović, Viktor Novak, Jovan Dimitrijević and Petar Bingulac. The day after their first concert in Belgrade in January 1929, The Don Cossack Choir Serge Jaroff attended a reception at the King Alexander's Court, who honored them on this occasion.

* Овај рад је настао у оквиру научноистраживачке организације (НИО) Музиколошки институт САНУ, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије.

1 masa.dj.golubovic@gmail.com

The study of their performances in the 1920s and 1930s in Belgrade is based on domestic periodicals of that time and archival material from the Archives of Yugoslavia.

KEYWORDS: The Don Cossack Choir, Serge Jaroff, interwar period, Belgrade, king Alexander I of Yugoslavia, Miloje Milojević

АПСТРАКТ

Након Октобарске револуције у емиграцији су настали хорови који су својим активним деловањем цео свет упознали с руском традицијом духовног и народног хорског певања. Два јединствена хора која су се временом посебно издвојила били су Хор донских козака Сергеја Жарова и Митрополитски хор при Цркви Св. Александра Невског у Паризу којим је руководио Николај Афонски.

У периоду између два светска рата Хор Жарова је с великим успехом гостовао десет пута у Београду. Престоничка штампа најављивала је њихова гостовања с великим ентузијазмом, а први београдски концерт привукао је пажњу значајних критичара – Милоја Милојевића, Бранка Драгутиновића, Виктора Новака, Јована Димитријевића и Петра Бингулца. Дан након свог првог концерта у Београду у јануару 1929. године, Хор Жарова присуствовао је пријему на двору краља Александра, који их је том приликом и одликовао.

Истраживање њихових наступа двадесетих и тридесетих година XX века у Београду темељи се на домаћој периодици тог времена и архивској грађи из Архива Југославије.

Кључне речи: Хор донских козака, Сергеј Жаров, међуратни период, Београд, краљ Александар I Карађорђевић, Милоје Милојевић

УВОД

У периоду између два светска рата престоница Краљевине СХС/Југославије доживела је велики културни успон, који се одразио и на концертну сцену. Међу реномираним солистима и колективима који су је посетили у том временском раздобљу нашао се Хор донских козака Сергеја Жарова (Сергей Алексеевич Жаров), чија су гостовања занимљива из више аспеката. Наступи тог хора, који је умео да „запали“ препуну салу (Драгутиновић 1929: 26), толико су одушевљавали београдску публику да су им концерти били распродати чак и када би одржали по два концерта узастопце. Поред тога, пажњу привлачи однос домаћих критичара према овом хору, јер поред оцене уметничке вредности он говори и о њиховом степену познавања козачке културе и вредновању њихове традиције на

МАРИЈА ГОЛУБОВИЋ
„РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“...

концертном подијуму у нашој средини. Када говоримо о козаштву треба имати у виду да је Краљевина СХС почетком двадесетих година XX века постала једна од земаља у коју су смештене козачке формације, првенствено с Кубана, али и с Дона, Терека, Астрахана и Урала, а чији је долазак био последица евакуације Руске армије с Крима, у позну јесен 1920. године (Арсењев 2004: 142–143). Према Арсењеву, постоје два облика уметничке делатности козака која су оставила трага у нашој средини: „дигитовке“ – акробатске егзибиције козака на коњима, и мушки козачки хорови (Арсењев 2004: 151). Деловање козачких хорова у Београду између два рата може се посматрати с две стране. Прву групу представља делатност „домаћих“ козачких хорова који су настајали при њиховим београдским станицама² и били незаобилазни део свих козачких догађаја. Другу групу чине гостовања иностраних козачких хорова (Голубовић 2019: 336). За пробирљиву београдску публику праву посластицу представљала су гостовања чувених хорова донских козака Сергеја Жарова и „Платова“, чији се концерти могу уврстити међу значајније музичке догађаје сезона у којима су наступали.

Проучавање наступања руских уметника, а међу њима и Хора Жарова, у Краљевини СХС/Југославији отежано је с неколико разлога. Ово се најпре односи на одсуство једног од најдрагоценијих извора о животу руских емиграната у нашој средини, руске периодике, која је на нашим просторима слабо очувана. Због тога готово увек недостаје „други“ поглед на њихова гостовања, у овом случају то је перспектива друштва с којим деле традицију и културно наслеђе. Друга препрека тиче се престоничке међуратне штампе. Наиме, преглед београдских листова из тог периода показао је како се временом све мање пажње посвећивало животу руског друштва, док је, у исто време, узлет музичког живота у граду повремено отежавао детаљније извештавање о свим догађајима (Арсењев 2004: 142, Голубовић 2019: 334). Такав приступ штампе делимично је усмерио и каснија истраживања концертног живота тога времена, те су и београдска гостовања Хора Жарова слабо позната у нашој музичкој историографији. Роксанда Пејовић у књизи о концертном животу међуратног Београда спомиње хор под називом Донски козаци тек у прилогу, у табели „Певачка друштва“, не правећи при томе разлику између Хора донских козака Сергеја Жарова и Донског козачког хора „Платов“ којим је руководио Николај Костријуков (Николај Федорович Костријуков) (Пејовић 2004: 293–294).³ Мемоарску грађу у којој се спомиње Хор Жарова треба користити са опрезом. Такав пример представљају сећања професора Станише Н. Костића (1913–1996) на дане проведене у Панчеву између 1921. и 1931. године:

„Међу козацима налазио се и атаман Жаров, коме је, као искусном хоровођи, пала на ум идеја, да због пролазности војног позива, образује Хор донских козака који

2 Козачка насеља су се називала станице (детаљније у: Ленивов 1971: 143; Губарев 1970: 114–116)

3 Донски козачки хор „Платов“ гостовао је у Београду пет пута између два рата: 12. и 15. јула 1929. и 10. и 13. маја 1931. године (видети: Турлаков 1994; Анон. 1929в: 7).

ће, од малене панчевачке групе, проширивањем талентима из целе Југославије, најзад повећати чланство на 300 козака. Хор донских козака, као највећи на свету, кренуће из непрегледне банатске равнице [...]” (Костић 1991: 243).

Иако из текста који претходи наведеном одломку делује да Костић ово сећање датира у 1925. годину, вероватније је да се ради о 1923. години када се Жаров са својим хором на путу од Бугарске ка Бечу зауставио у Београду (Сергей Жаров о себе).⁴ Осим тога, наведени подаци о настанку и бројности чланова хора нетачни су, будући да његова историја почиње неколико година раније у Турској. Без обзира на то, очигледно је да су козаци оставили довољно снажан утисак на младог Костића док их спомиње у својим сећањима објављеним готово седам деценија касније.

ИСТОРИЈА ХОРА: ОД „ЛОГОРА ГЛАДИ И СМРТИ“ ДО СВЕТСКЕ СЛАВЕ

По доласку бољшевика на власт након Октобарске револуције 1917. године распламсао се грађански рат у којем су главне супротстављене стране представљали тек формирана совјетска власт и Бели покрет, највећа антибољшевичка војно-политичка сила у Русији. Међу најзначајнијим догађајима који су обележили жестоке оружане сукобе била је Кримска евакуација у новембру 1920. године, када је морским путем евакуисан део Руске армије⁵ и цивилног становништва Крима чију је подршку Армија имала. Том приликом Крим је на више од стотину бродова руске морнарице напустило 120.000 људи, међу њима око 50.000 козака.⁶ По доласку у Константинопољ, Армија је с француским властима постигла договор да остане целовита и потчињена својој команди и дозвољено јој је да задржи своју организацију, судове, војна обележја и оружје. Било је, међутим, неопходно и

4 Успомене Жарова под називом „Сергей Жаров о себе“ објављене су у књизи Емилијана Клинског (Емельян Клинский) *Сергей Жаров и его Донской Казачий Хор* (Берлин, 1931). Како нисмо имали приступ самој књизи, у раду смо користили текст објављен на сајту http://ruskline.ru/analitika/2006/08/09/sergej_zharov_o_sebe.

5 Руска армија је назив за оружане снаге Белог покрета. Крајем 1918. и почетком 1919. сви команданти антибољшевичких покрета и армија признали су политичку власт председника Владе Русије, адмирала Александра Васильевича Колчака (Александр Васильевич Колчак, 1874–1920), као и његову врховну војну команду над свим армијама на територији Русије. Након година оружаних сукоба, 11. маја 1920. је од остатака оружаних снага југа Русије формирана Руска армија, на чије чело је био постављен генерал-лајтнант Петар Николајевич Врангел (1878–1928) (Клавинг 2003: 14, 300).

6 Подаци о броју људи коју су напустили Крим варирају. У изворима који су настали недуго после споменутог догађаја та цифра се креће између од 100 и 136.000 људи (Даватц 1926: 12; Казаки в Чаталдже и на Лемносе 1924: 11, 12; Даватц 1923: 12). Ратушњак наглашава да је по другим подацима Крим напустило између 110 и 150.000 људи (Ратушњак 2006).

МАРИЈА ГОЛУБОВИЋ
„РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“...

да се Армија распореди. По наређењу генерала Врангела (Петр Николаевич Врангел) Армија је преформирана и организована у три корпуса: (1) Први Армијски корпус под командом генерала А. П. Кутепова (Александр Павлович Кутепов), који је распоређен у Галипоље; (2) Кубански корпус на челу са генералом М. А. Фостиковим (Михаил Архипович Фостиков), био је смештен на грчко острво Лемнос и (3) Донски корпус заједно с терским и астраханским Козацима под командом генерала Ф. Ф. Абрамова (Федор Федорович Абрамов), који је смештен у Чаталцу, у логоре Чилингир, Хадем-Кеј, Санџак-Тепе и Кабакца (Даватц 1923: 16; Казаки в Чаталадже и на Лемносе 1924: 14; Ратушняк 2013: 32).

Сергеј Жаров⁷ био је са својим саборцима евакуисан с Крима и распоређен у турски логор Чилингир. У својим успоменама Жаров је Чилингир описао као „мрачни логор глади и смрти“ (Жаров 1998: 458). Атмосфера у логору била је тешка и туробна, владала је глад, услед лоших хигијенских услова убрзо је почела да се шири колера због чега је логор био у потпуности изолован; војнички дух је падао. Тада је по наређењу генерала А. К. Гусељшчикова (Адриан Константинович Гусељшчиков), командира Гундуоровског Георгијевског пука, од најбољих певача пуковских хорова састављен хор за празнично богослужење на Светог Николу 19. децембра 1920. године.⁸ За диригента хора био је одређен Жаров. У марту 1921. Жаров с хором прелази на грчко острво Лемнос, а недуго потом у Бугарску. Већ прве недеље по доласку у Софију 1921. године, хор је почео да пева у малој цркви при руској амбасади и убрзо је замољен да остане у њој као стални хор. Време проведено у Бугарској било је кључно за наставак рада козачког хора зато што је добио велику подршку руског дипломате Александра Петрјајева (Александр Михайлович Петряев), „белог“ представника којег је током Грађанског рата поставио царски генерал Антон Деникин (Антон Иванович Деникин), балерине Тамаре Карсавине, чији је супруг био сарадник у дипломатској мисији, и представника Лиге народа барона Ван дер Ховена (van der Hoeven). Хор је

7 Сергеј Жаров (1896–1985) био је руски хорски диригент. Године 1906. уписао је Московску синодалну школу, где је учио код Н. М. Данилина, А. Д. Кастаљског, Н. С. Голованова и других. По завршетку Синодалне школе у Москви 1917. године, Жаров је отишао у Александровску војну школу у којој је остао врло кратко, будући да је већ после двонедељне обуке послат на фронт. По избијању Грађанског рата служио је у Трећој донској козачкој дивизији и за своје заслуге добио козачки подофицирски чин, а дириговао је и пуковским црквеним хором. У новембру 1920. године, након евакуације с Крима, нашао се у логору Чилингир, где је добио наређење да оснује хор који ће стицајем околности деловати на светској музичкој сцени скоро шездесет година (видети: Ковачевић 1977: 773. Зверева 2013).

8 Рудиченко истиче да већина „летописаца“ козачког хора Жарова, укључујући Хечинова и Клиноског, узимају за датум његовог оснивања децембар 1921. године. С друге стране, Зверева која је аутор можда најзначајнијег чланка о Жарову, сматра да је хор основан уочи прославе дана Св. Николe Чудотворца 19. децембра 1920. године (Рудиченко 2017: 66). У прилог њеном ставу говоре и Жаровљеве успомене.

њиховим залагањем добио визе за Француску (Сергей Жаров о себе), која је након Великог рата вапила за радном снагом.

На путу за Француску, у којој је требало да раде у фабрици у малом граду Монтаржи, Жаров је у Бечу срео свог старог пријатеља Хуга Хелера (Hugo Heller), на чије наговарање је Хор одржао концерт у сали бечког Хофбурга 4. јула 1923. године. О том историјском концерту писало се много година касније у београдској штампи, у чланку под насловом *Чейргесей козака освајају свей:*

Певачи руског хора били су тада скромно одевени, по прописима козачке ношње. Они су са својим огромним чизмама ходали по углачаном дворском паркету и својим природним, благим понашањем освојили и као људи свакога. Када су први пут изашли на бечку позорницу, смерни и честити Козаци су се почели крстити. Они који не познају руску душу и велику побожност Руса, осмехивали су се на то, а они који познају Русе били су тронуте [...] Прва песма брујала је као оргуље у цркви. У тим акордима брујао је сав бол руске душе, у њима се оцртавала велика носталгија Руса за прошлошћу. Тако хор још никада није певао (Анон. 1934: 18).

Наступ у Бечу показао се за Хор као преломан моменат, захваљујући којем ће његова историја трајати скоро шест деценија (1921–1981). Под руководством Сергеја Жарова козачки хор одржао је преко девет хиљада концерата по целом свету и постао један од највећих идеолошких непријатеља Совјетског Савеза, чији је „одговор“ на хорове настале у емиграцији било формирање Ансамбла „Александров“.⁹

ГОДИНА 1929: ПРВО НАСТУПАЊЕ У БЕОГРАДУ И ПРИЈЕМ КОД КРАЉА АЛЕКСАНДРА

После Великог рата Београд је током две деценије мирног доба упознавао руску културу и традицију захваљујући великом броју емиграната који су у њему пронашли нови дом. У исто време, југословенска престоница тежила је да се ослободи вишевековног утицаја Оријента и стане раме уз раме са европским градовима, што је временом привлачило све више истакнутих светских уметника. У јануару 1929. када је први пут гостовао пред београдском публиком, Хор донских козака Жарова већ је имао светски реноме. Управо то и јесте један од разлога што је интересовање за њихов наступ било велико, будући да козачки мушки хорови

9 Узевши у обзир период у којем је хор деловао и репертоар који је изводио, Хор донских козака Сергеја Жарова никада није крочио у своју домовину. Због тога смо одлучили да наслов рада „Руски хор који Русија није чула“ преузмемо из интервјуа протојереја Андреја Дјаконова, „Русский хор, которого не слышала Россия. О Жарове, казачьем пении и победоносном шествии русской песни по земному шару“; видети: <https://foma.ru/russkiy-hor-kotorogo-ne-slyshala-rossiya.html>.

МАРИЈА ГОЛУБОВИЋ
 „РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“...

нису били непознати београдској публици (Голубович 2019). Гостовање Хора Жарова било је у београдској штампи посматрано као гостовање једног угледног професионалног хора, који ће бити „велика сензација за Београд“, те да ће „чувени донски козаци, најсавршенији ансамбл своје врсте, под дирекцијом одличног Сергеја Јарофа“ одржати концерт у Народном позоришту (Анон. 1929а; Анон. 1929б). Први концерт¹⁰ одржан је 20. јануара, а осим бројне публике привукао је и низ истакнутих београдских музичких критичара, међу којима су били Милоје Милојевић, Бранко Драгутиновић, Виктор Новак, Јован Димитријевић и Петар Бингулац. Захваљујући њима о првом београдском наступу „Жароваца“ имамо и најбогатије изворе. Какав утисак је на домаће слушаоце оставио хор који је, од репертоара до изгледа који се током времена није мењао, одисао козачком војном традицијом Дона?

Преглед критика овог концерта одаје утисак да су споменути аутори били сложни у мишљењу да козачки хор има изузетне певаче и да представља „технички савршено тело“ (Милојевић 1929: 6), али су негодовали због репертоара изражавајући сумњу у вредност појединих дела која су се нашла на програму (Новак 1929: 6; Милојевић 1929: 6; Драгутиновић 1929: 26; Бингулац 1929: 218). У вези с тим, треба напоменути да су организациони принципи Хора Жарова били блиски онима на којима се темељио Донски војни хор.¹¹ То је укључивало организацију хора, форму концерта и структуру репертоара, извођачки стил, али и униформе у којима је хор наступао (Рудиченко 2017). Међутим, без обзира на то што је био устројен по војним принципима, Хор донских козака имао је сасвим другачији уметнички ниво, кроз који се веома убедљиво реализовала „руска идеја“, како ју је дефинисао нови правац руске духовне музике¹² (Данченкова 2016: 159). Због тога се њихов програм састојао из три најважније области руског хорског репертоара:

10 Хор Жарова одржао је укупно десет концерата у Београду у периоду између два светска рата: 20. јануара (Народно позориште) и 21. јануара (Краљев двор) 1929; 29. маја 1929. (Народно позориште); 9. и 11. јануара 1931. (Народно позориште); 12. и 13. фебруар, 11. март 1934. (Коларчев народни универзитет); 15. и 18. априла 1937. (Коларчев народни универзитет) (видети: Турлаков 1994).

11 Донски војни хор био је уређен у складу с првим Актом о Војсци Дона из 1835. и специјалном наредбом из 1872. године (видети: *Положение о войсковом музыкантском и певческом хорах Войска Донского. Приказ по военному ведомству* № 163 от 4 июня 1872 г.).

12 Руска хорска уметност доживљава велики успон у периоду од средине 1890-их до 1917. године, када се обнавља и интересовање за староруске напеве. У музичкој историографији тај период се назива нови правац руске духовне музике. Нови правац, који се темељио на генетичком сродству руског црквеног напева и народне песме, показао се као моћан стваралачки импулс и открио је нове могућности за националну хорску уметност. Та хорска уметност обухватала је три целине изједначене по уметничким правима: духовну, народну и класичну музику. Најзначајнији представници били су С. В. Рахмањин, А. Д. Кастаљски, А. Т. Гречанинов, браћа П. Г. и А. Г. Чеснокови, В. С. Калиников, М. М. Иполитов-Иванов, К. А. Шведов, Н. Н. Кедров и др. Захваљујући новом правцу народна песма је изашла на концертни подијум (Данченкова 2016: 146; Цыплакова 2018: 163–164; Рахманова 2012).

„[...] први је био духовни, други – неко велико дело, рецимо *Сајам* [ориг. *Ярмарка* – М. Г.] Шведова или *йоййиури* Чајковског – хор је певао нешто што је писано за симфонијски оркестар – врло ефектна ствар [...] Потом *Живои* за цара, то је такође Шведов направио за мушки хор; *йоййиури* о Донском козачком хору, његова историја: светски рат, револуција, грађански рат, ‘вечно сећање’ и концертна делатност хора [...] Потом козачке војне, световне песме и игре; трећи одсек у ком смо их певали завршавао се бесконачним бисевима. На самом крају смо изводили химну Бортњанског *Како је славан наш Госјод на Сиону* [ориг.

Кољ славен наш Господъ в Сионе – М. Г.]“ (Ассур 2005: 281).

Програм првог београдског концерта састављеног из два дела, једног „уметнички духовног“, а другог „само фолклористични световног“ (Димитријевић 1929: 153) можемо делимично реконструисати захваљујући музичким критикама. У духовном делу козачки хор је отпевао *Вјерују* А. Т. Гречанинова, *У цркви* П. И. Чајковског, *Услиши, Госјоди...* А. А. Архангелског и *Како си славан* Д. С. Бортњанског, а у световном *Еј, ухњем, Дванаесї разбојника*, *Волја, Волја, Народну козачку њесму* и *Козачку иїру* (Милојевић 1929: 6; Бингулац 1929: 218; Драгутиновић 1929: 26). Према Бранку Драгутиновићу, црквени део је по вредности композиција био уметнички, док је световни био „на граници уметности и ревије“, а чини се да је посебан утисак на тог критичара оставила *Народна козачка њесма* са „звиждањем и лајањем“ (Драгутиновић 1929: 26). Па ипак, и поред великог неразумевања критичара за поједина дела која су се нашла у световном делу програма, Јован Димитријевић није могао да не ода признање козацима да су у интерпретацији руских народних песама, нарочито козачких, ненадмашни и потпуно савршени (Димитријевић 1929: 153). Сачуван програм концерата које су Донски козаци Жарова одржали 12. и 13. фебруара 1934. у Великој дворани Коларчевог народног универзитета даје нам потпунију слику концепције концертног програма:

КОНЦЕРТ ХОРА РУСКИХ ДОНСКИХ КОЗАКА ПОД УПРАВОМ Г. СЕРГЕЈА ЖАРОВА

І. ДУХОВНИ ДЕО.

1. „Вјерују“ А. Кастаљског.
2. „Отче наш“ Обичног распева.
3. „Господи помилуј“ /за Празник Уздвижења/ Д. Љвовског.
4. „У Цркви“ П. Чајковског
5. „Кољ славен наш Господ в Сионе“ Д. Бортњанског.
6. „Спаси, Боже, људи Твоја“ П. Чеснокова.

МАРИЈА ГОЛУБОВИЋ
„РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“...

II. СВЕТСКИ ДЕО.

1. 3 хора из опере „Живот за Цара“:
 - а/ „В бурју во грозу“,
 - б/ „Весна пришла“,
 - в/ „Славсја“ М. Глинке.
2. „Красни сарафан“ А. Варламова.
3. „Божјиње кољадке“ Н. Гоготског.
4. „Частушке“ К. Шведова.
5. „Вечерни звон“ аранжирао је Сергеје Жаров.
6. Донска козачка песма

(документ АЈ 74-202-500)

На ауторе критика посебан утисак су оставили динамички ефекти на којима, према речима Бранка Драгутиновића, Жаров и базира уметности свог хора (Драгутиновић 1929: 26). Посебно привлачни били су ефекат који се сматрао специјалитетом „овог ретко доброг збора певача: појачавањем тона (крешендо) до високог степена и онда изненадним прелазом у сасвим тихо (пиано) певање“ (Милојевић 1929: 6), као и контрасти *forte-piano*, велике градације и ефекат „од пианисимо најнежнијег прелива до бљештавог фортисимо“ (Драгутиновић 1929: 26). Виктор Новак је у свом приказу исто тако похвалио изузетне динамичке ефекте као једну посебну одлику виртуозитета козачког хора, наглашавајући да се она темељи на застарелој традицији коју је установио још Славјански (Дмитрий Александрович Агренов-Славјанский) (В. Н. 1929: 6). Заједничко за све приказе првог београдског концерта јесте поређење козачког хора с Хором Моравских учитеља, који се у нашој средини у то време сматрао врхунцем хорске уметности. Иако Милојевић закључује да Донски козаци могу својом техничком спремом, ауторитетом и дисциплином да послуже као пример српским певачким друштвима у Београду они, судећи по критикама, ипак нису успели да достигну ниво поменутог чешког хора.

Дан након свог првог концерта у Београду, Хор Жарова присуствовао је пријему на двору краља Александра, где су наступили са сличним програмом као претходног дана. О том догађају известила је престоничка штампа (Анон. 1929г: 1; Анон. 1929д: 5), а Жаров се у својим успоменама с великим поштовањем осврнуо на пријем на којем се сусрео с „краљем-русофилом“, Александром (видети Додатак А). Краљ Александар је том приликом одликовао диригента хора Сергеја Жарова орденом Св. Саве IV реда, администратора хора Георгија Колесникова орденом Св. Саве V реда, док су сви чланови хора одликовани медаљама за дворске заслуге (АЈ 74-202-491; Анон. 1929г: 1; Анон. 1929д: 5).¹³ Том приликом краљ се још једном

13 На материјал о Хору донских козака Сергеја Жарова у Архиву Југославије љубазно нам је указала др Ивана Весић, научни сарадник Музиколошког института САНУ, којој овом приликом срдечно захваљујемо.

показао као велики пријатељ и покровитељ Руса, подаривши Донским козацима из касе Управе Двора у оно време позамашну суму од тридесет шест хиљада динара (АЈ 74-491-55). Поштовање и захвалност Донских козака према краљу-покровитељу исказани су осам година касније, када су му 16. априла 1937. током свог последњег гостовања у Београду, уз одобрење кнеза-намесника Павла, одржали свечани помен на Опленцу. Радио Београд је преносио програм (АЈ 74-202-394), а чинодејствовао је митрополит руски г. Анастасије, одржавши по завршетку помена говор у којем је истакао значајну улогу краља Александра у животу руских емиграната у Југославији (Анон. 1937: 12).

НАСТУПАЊА У БЕОГРАДУ ТОКОМ ТРИДЕСЕТИХ ГОДИНА

Током тридесетих година Хор Жарова је у Београду гостовао трипут; укупно је наступио седам пута. У тој деценији интересовање критичара за козачки хор је опало, па је и број приказа њихових концерата скромнији у односу на њихово прво гостовање. Према Турлакову, о седам одржаних београдских концерата постоји укупно седам критика – само две више у односу на први концерт (Турлаков 1994). Од критичара који су испратили први наступ козака у престоници, једино је Милоје Милојевић посећивао њихове концерте из тридесетих година. У том периоду уједно настаје заокрет у Милојевићевим критикама, које у том периоду постају све оштрије. Приказ концерта одржаног 9. јануара 1931. у Народном позоришту сврстава Донске козаке у тип хора којем звучни ефекат представља главни циљ, а програм им је „примитиван и приступачан“. Сличан став имао је још 1929. Виктор Новак, сматрајући да је козацима виртуозитет циљ а не средство (В. Н. 1929: 6). Милојевић овде, међутим, при пут издваја и два ефекта који карактеришу певање козачког хора: „тихо певање високих тенора у фалсету“ и „громко развијање басова (и баритона) у високом регистру“ (М. М. 1931: 8). Увођење фалсета био је специјалитет Жарова, којим је значајно проширио дијапазон свог хора, уносећи му нову свежину. Петар Крстић је са дивљењем описао гласовни обим хора као „ненадмашан, јер се креће од дубоких ‘руских басова’ који певају и контра тонове, па до највишег положаја првих тенора“ (Крстић 1931: 4). Развијањем деоница првих тенора (фалсетиста) до тона ми у другој октави и ослањањем на деонице другог баса (контрабаса), Жаров је успео да у мушком постигне звук мешовитог хора. Будући да су у Русији у центру интересовања били мешовитог хорови, он је активно радио на стварању новог репертоара и аранжирању постојећих дела за свој хор, а у томе су му помагали композитори А. Т. Гречанинов, К. Н. Шведов и И. А. Добровејн (Исај Александрович Добровејн) (Сергей Жаров о себе). Сва тројица поменутих композитора су током двадесетих година емигрирали из Совјетског Савеза.

У критици концерта из 1934. године Милојевић изнова наглашава да овај хор одликује стављање ефекта изнад уметности. Међутим, он сада иде корак даље, тврдећи да такав хор може да прође само у земљама попут Аустрије где нема изграђене хорске уметности и изражава бригу да наша публика не буде одведена

МАРИЈА ГОЛУБОВИЋ
„РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“...

с правог пута, будући да наша певачка друштва озбиљно схватају свој задатак. Милојевић је незадовољан и самом публиком која је одушевљена наступом козака (Милојевић 1934: 12). Три године касније, Милојевић признаје да је био запањен када их је први пут чуо, али сматра да су Донски козаци „вешто искоришћена сензација“, чији се виртуозитет своди на неколико формула у служби једноставних композиција, чак и када су оне на бази фолклора (Милојевић 1937: 11). Однос Жарова према феномену народне песме био је далеко дубљи и свакако да свођење на примитиван и једноставан репертоар није био његов циљ. Према Данченковој, за Жарова народна песма није била само локална, фолклорна и дијалекатска појава, већ усмено распрострањени широки слој музичке културе, који је ушао у широку употребу. Том слоју популарне песме, то јест „општеруске“ певности, припадале су и традиционалне старије и новије народне песме, војне песме, ауторска „руска песма“ и романса (Данченкова 2016: 147). Спајајући традицију Донског војног хора са знањем и искуством стеченим у московској Синодалној школи, Жаров је у складу са стремљењима новог правца развио за свој хор посебан, препознатљив стил. Имајући то у виду, можемо рећи да Милојевић с правом коментарише како су козаци „израз једне прошлости“ и да ће код нас увек имати своје место јер „ми смо данас један кутак некадашње Русије“ (Милојевић 1937: 11). Треба, ипак, нагласити да се у време у којем настају Милојевићеве оштре критике из Прага враћа група младих композитора, доносећи у српску средину тековине модерне европске уметности, што је додатно обогатило београдску концертну сцену. У прилог томе да козаци не могу задовољити онога који жели да чује савремену композициону технику или класичну у смислу западноевропске хорске културе говори и осврт на њихов концерт из пера Рикарда Шварца из 1934. године (Švarc 1934: 187).¹⁴

На крају, желели бисмо укратко да скренемо пажњу на још један облик присуства Хора донских козака Сергеја Жарова на међуратној београдској сцени. Тај период обележио је велики успон филмске уметности, у којој је музика имала значајну улогу. Руска револуција и грађански рат инспирисали су неколико немачких и француских филмова у којима су учествовали „Жаровци“, па је београдска публика имала прилику да их упозна и кроз тонфилмове *Козачка њесма* (*Das Donkosakenlied*, 1930), *Хаџи-Мурат* (*Der weiße Teufel*, 1930) и *Москва–Шангај* (*Moskau–Shanghai / Der Weg nach Shanghai*, 1936).

ЗАКЉУЧАК

Иако је српска музичка историографија дала бројне књиге и студије о периоду између два светска рата, београдски концертни живот тог временског раздобља и даље остаје непресушни извор за истраживање. Наступања Хора донских козака Сергеја Жарова само су један сегмент историје престоничког концертног живота

¹⁴ О критичарским погледима Рикарда Шварца недавно је изашла студија др Александра Васића (Васић 2019). У том раду су представљени и Шварцови ставови о модерној хорској музици и певачким друштвима.

који је до сада остао недовољно познат. Овај случај, поред музичког контекста, осликава и однос великог заштитника руске емиграције, краља Александра, према Русима. Београдски музички критичари препознали су техничко савршенство и дисциплину, дивили су се гласовима чланова хора, али су углавном негирали његове истинске уметничке домете, истовремено показујући неразумевање за појаву руске народне песме у њеном ширем смислу на концертном подијуму. Иако значај овог хора није био у довољној мери препознат у домаћој професионалној музичкој средини, „Жаровци“ су током свог постојања дали непроцењив допринос у области руске уметности и на тај начин испунили мисију која има историјски значај (Гречанинов 1935: 3). Катарина Кухер је лепо закључила да се кроз Хор донских козака као у сликовници отвара панорама руске емиграције после 1917. године (Kucher 2007: 58).

ДОДАТАК А

НАСТУПИ ХОРА ПРЕД ВЛАДАРИМА: ХОР КОД СРПСКОГ КРАЉА АЛЕКСАНДРА¹⁵

Хладна зима 1929. године. Чак се и у возу осећала оштра, сурова хладноћа. Загреб. Сместили смо се у хотел. Прегледао сам репертоар спремајући се за вечерашњи наступ кад је одједном у мојој соби zazвонио телефон:

– С Вама ће разговарати Београд. На телефону је дворски церемонијал-мајстор српског краља Александра...

Представио сам се.

– Његово величанство, краљ Србије, изразио је жељу да код себе прими хор. Будите љубазни да дођете код мене 21. јануара ујутру како бисте са мном спремили редослед наступа хора. Осим тога, потребни су ми неки подаци о Вама и Вашем хору.

Радовао сам се могућности да се представим краљу, покровитељу руске емиграције; краљу, који је у своју земљу прихватио толико бескућних и сиромашних руских грађана. Српски краљ, који се и сам школовао у петербуршком Пажевском корпусу, није престао да воли Русију.

Код маршала двора сам био примљен изузетно љубазно. Разговор је трајао више од сат времена.

– Сутра, тачно у пет часова, Његово величанство ће бити у дворској сали за пријеме. Дођите мало раније. Биће много званица. Чланови Владе, дипломатски корпус, руска колонија. Након наступа Његово величанство моли Вас и хор да приђете за сто.

Двадесет првога увече стајали смо на сцени краљеве сале за пријеме. Дворска сала је била препуњена. Блиставе униформе генерала, црне мантије духовника, фракови и парадни сакои дипломатског корпуса, сутана боје малине папског нунција у једном од првих редова, даме у скупим и свечаним тоалетама. Чекали смо краља.

15 Превод успомена Сергеја Жарова из књиге Клињског начињен је с текста доступног на следећој адреси: http://ruskline.ru/analitika/2006/08/09/sergej_zharov_o_sebe.

МАРИЈА ГОЛУБОВИЋ
„РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“...

Видео сам када су се врата отворила и када су се краљ и краљица појавили на прагу. Сви присутни су устали. Дубок наклон мушкараца и понизан поклон дама. Чекао сам да краљ заузме своје место. Он је сео у први ред, сасвим близу сцене на којој смо ми стајали. Почео сам концерт.

Звучима црквеног напева захваљивали смо краљу за његову љубав према нашој домовини, за добротинство и уточиште које је дао толиким изгнаницима... Певали смо му.

Отпевали смо први део. „Краљ моли диригента да му приђе“. – Нисам успео да обришем чело на којем су се појавиле капи зноја. Сишао сам са сцене и пришао краљу.

Живахно, изражајно лице краља разведрило се.

– Много сам чуо о Донском козачком хору – почео је он на беспрекорном руском.

– Обришите лице. Веома сте се уморили. Ваш посао је врло напоран... Певање хора је оставило на мене и краљицу изузетно јак утисак. Краљица Вас је већ једном слушала на двору своје мајке у Букурешту.

Говорио је са мном једноставно и из сваке његове речи избијала је љупкост доступног и срдечног човека. Причао сам му о првим корацима хора, о његовој борби и је краљ слушао пажљиво, није ме прекидао.

– Сада нам дозволите да Вас још једном чујемо, а потом ћу замолити Вас и хор да се окрепите код мене.

Концерт се завршио. Размењивали смо утиске за столом на којем се налазила руска закуска. Дворски оркестар је свирао дела руских композитора, а у суседној дворани је краљ примао госте.

Ушао је маршал двора и у име краља наградио чланове хора српским одличјима. За трен је на црним козачким блузама блистало златно ордење.

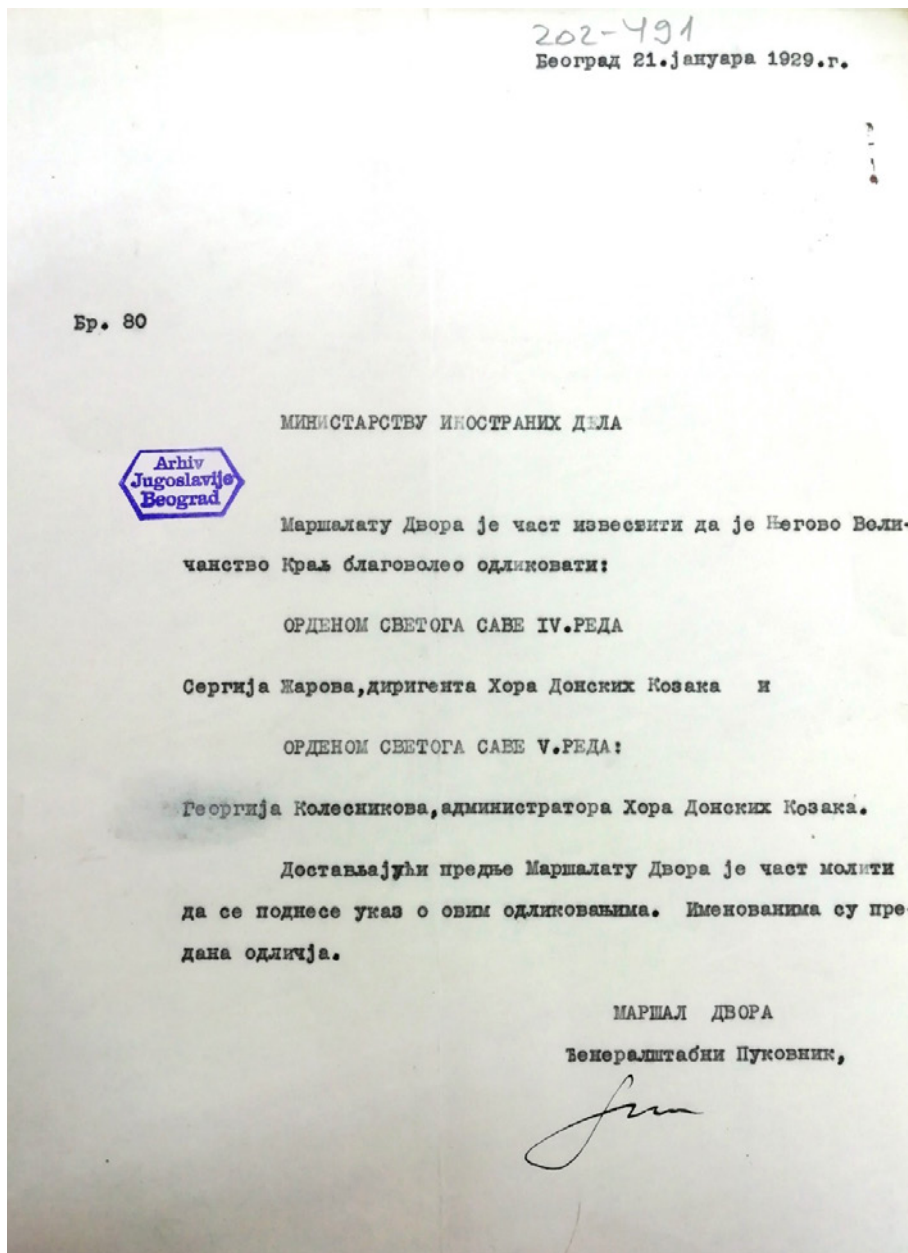
– Ваша екселенцијо – обратио сам се маршалу, Хор жели да захвали Његовом величанству.

Маршал је отишао у дворану код краља. Нисмо дуго чекали, после неколико минута су дошли краљ и краљица.

– Ваше Краљевско величанство, Донски козачки хор Вам изражава своју дубоку, срдачну захвалност и моли да му дозволите да Вама и Њеном Краљевском величанству отпева „Многаја љета“.

„Благоденственное и мирное житие ...“ – почео је протођаконским басом најстарији члан хора. „Многаја љета“ – и хор се одушевљено придружио на „многаја љета“. Краљ је захвалио. Мене је наградио орденом Св. Саве четвртог степена и пожелео ми успех. Напустили смо двор краља-русофила са осећањем да нисмо усамљени. У целом свету су постојали кући где су се сећали Русије, где су волели руску песму и руску прошлост.

ДОДАТАК Б
ХОР ДОНСКИХ КОЗАКА У АРХИВУ ЈУГОСЛАВИЈЕ

(Налог о одликовању Сергеја Жарова орденом Св. Саве IV реда и Георгија Колесникова орденом Св. Саве V реда, АЈ 74-202-491)

МАРИЈА ГОЛУБОВИЧ
„РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“...

202-493

DON-KOSAKEN CHOR

DIRIGENT: SERGE JAROFF

TOURNEE-LEITUNG UND STÄNDIGE ADRESSE: KONZERTDIREKTION H. WOLFF & J. SACHS
BERLIN W. 9. LINKSTRASSE 42

DEN 16 Января 1929.

СПИСОКЪ
Донского Кавказяго Хора.

МАРШАЛАТ ДВОРА
К. Вр. 80

№ по порядку.	Фамилия и Имя.		
1.	Жаровъ Сергѣй.	Регентъ.	Сергѣе Жаров
2.	Колесниковъ Георгій.	Администраторъ	Горте Колесников
3.	Жижевъ Валентинъ.		✓ Кашитинъ Зларов
4.	Самецкій Василій.		✓ Кашинъ Семеники
5.	Яровицкій Адрианъ.		✓ Адријанъ Жаровицки
6.	Захарченко Леонидъ.		✓ Леонидъ Захарченко
7.	Львовъ Викторъ.		✓ Викторъ Львов
8.	Давыдовъ Иванъ.		✓ Иванъ Давыдов
9.	Поповкинъ Сергѣй.		✓ Сергѣе Поповкин
10.	Горбачевъ Николай.		✓ Николае Горбачев
11.	Бажановъ Михаилъ.		✓ Михајло Бажанов
12.	Рябостикинъ Василій.		✓ Василіе Рязостиков
13.	Богдановъ Михаилъ.		✓ Михајло Богданов
14.	Магнушевичъ Владиміръ.		✓ Владиміръ Магнушевич
15.	Молчановъ Павелъ.		✓ Павелъ Молчанов

ИМ ПЛО ТОРАДЪ.	Фамилија и Имя.	
16.	Машинъ Засима.	Засима Машин
17.	Ковалевскиъ Петръ.	Петар Ковалевски
18.	Шляхтинъ Оеодоръ.	Тодар Шляхтин
19.	Собескиъ Николай.	Никола Собески
20.	Пискуновъ Иванъ.	Иван Пискунов
21.	Евлампіевъ Петръ.	Петар
22.	Бородинъ Матвѣй.	Петар Евлампіев
23.	Золотаревъ Гавриилъ.	Матвѣй Боредин
24.	Прозоровскиъ Сергѣй.	Гаврило Золотарев
25.	Горбовъ - Горбахъ Алексѣй.	Сергѣй Прозоровски
26.	Волковъ Борисъ.	Алекса Горбъ - Горбах
27.	Иратовъ Иванъ.	Борис Волков
28.	Дмитріевъ Николай.	Иван Иратов
29.	Алекѣевъ Павелъ.	Никола Дмитриев
30.	Тереховъ Аѣмъ.	Павел Алексѣев
31.	Оретисовъ Константинъ.	Аѣм Терехов
32.	Артемовъ Стефанъ.	Константин Оретисов
33.	Ермаковъ - Трѣфимовъ Константинъ	Стефан Артемов
34.	Поляковъ Василий.	Константин Трѣфимов
35.	Михайленковъ Карпъ.	Василие Поляков
36.	Коссовъ Георгій.	Карп Михайленков
37.	Танцуричъ - Соболевъ Михаилъ.	Георгѣ Косов
38.	Василевскиъ Владиміръ.	Михаило Танцурич
39.	Крыжановскиъ Риталий.	- Соболев.
		Владимир Василевск
		Риталие Крыжановск
		Боленъ, останаъ въ Дрезденъ.
	Регентъ Хафа,	

(Списак чланова Хора с првог гостовања у Београду у јануару 1929. године,

AJ 74-202-493)

МАРИЈА ГОЛУБОВИЋ
„РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“...

КОРИШЋЕНА АРХИВСКА ГРАЂА

Arhiv Jugoslavije, Fond 74 (Dvor Kraljevine Jugoslavije) / Архив Југославије, Фонд 74 (Двор Краљевине Југославије)

КОРИШЋЕНИ ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

Digitalna biblioteka Univerzitetske biblioteke „Svetozar Marković“ u Beogradu / Дигитална библиотека Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у Београду
<http://www.unilib.rs/sadrzaji/digitalna-biblioteka/>

Pravoslavnaia Entsiklopediia pod redaktsiei Patriarkha Moskovskogo i vseia Rusi Kirilla (elektronnaia versiia) / *Православная Энциклопедия* под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла (электронная версия)
<http://www.pravenc.ru/>

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Анон. (1929а) „Velika senzacija za Beograd: Donski kozaci u Beogradu“, *Politika* (10. 1. 1929): 12. / Анон. (1929а) „Велика сензација за Београд: Донски козац у Београду“, *Политика* (10. 1. 1929): 12.
- Анон. (1929б) „Koncert donskih kozaka“, *Vreme* (5. 1. 1929): 7. / Анон. (1929б) „Концерт донских козака“, *Време* (5. 1. 1929): 7.
- Анон. (1929в) „Koncert hora donskih kozaka ‘Platov‘“, *Vreme* (15. 7. 1929): 7. / Анон. (1929в) „Концерт хора донских козака ‘Платов‘“, *Време* (15. 7. 1929): 7.
- Анон. (1929г) „Veliki čaj u Dvoru“, *Vreme* (22. 1. 1929): 1. / Анон. (1929г) „Велики чај у Двору“, *Време* (22. 1. 1929): 1.
- Анон. (1929д) „Koncert Donskih Kozaka u Dvoru“, *Politika* (22. 1. 1929): 5. / Анон. (1929д) „Концерт Донских Козака у Двору“, *Политика* (22. 1. 1929): 5.
- Анон. (1934) „Četrdeset kozaka osvajaју svet“, *Pravda* (10. 3. 1934): 18. / Анон. (1934) „Четрдесет козака освајају свет“, *Правда* (10. 3. 1934): 18.
- Анон. (1937) „Pomen hora Donskih kozaka na grobu Viteškog kralja Aleksandra na Oplencu“, *Vreme* (17. 4. 1937): 12. / Анон. (1937) „Помен хора Донских козака на гробу Витешког краља Александра на Опленцу“, *Време* (17. 4. 1937): 12.
- Arsenjeв, Aleksej (2004) „Kozaci u Kraljevini Jugoslaviji“, *Zbornik Matice srpske za istoriju* 69–70: 137–157. / Арсењев, Алексеј (2004) „Козаци у Краљевини Југославији“, *Зборник Матице српске за историју* 69–70: 137–157.
- Assur, Ivan Vladimirovich (2005) „Vospominaniia o S. A. Zharove.“ Publikaciia T. Rudichenko, *Iuzhno-Rossiiskii muzykalnyi al'manakh 2004*: 274–284. / Ассур, Иван Владимирович (2005)

- „Воспоминания о С. А. Жарове“. Публикация Т. Рудиченко, *Южно-Российский музыкальный альманах 2004*: 274–284, <http://musalm.ru/assets/almanac/alm2004.pdf#page=274>, 2. 11. 2019.
- B. D. [Branko Dragutinović] (1929) „Hor Donskih Kozaka“, *Muzika 1* (januar): 25–26. / Б. Д. [Бранко Драгутиновић] (1929) „Хор Донских Козака“, *Музыка 1* (януар): 25–26.
- Bingulac, Petar (1929) „Donski Kozaci“, *Misao XXIX/3–4* (februar): 218–219. / Бингулац, Петар (1929) „Донски Козаци“, *Мисао XXIX/3–4* (февруар): 218–219.
- Davatts, Vladimir Khristianovich (1926) *Gody: ocherki piatiletnei bor'by*, Belgrad: Russkaia tipografia. / Даватц, Владимир Христианович (1926) *Годы: очерки пятилетней борьбы*, Белград: Русская типография.
- Davatts, Vladimir Khristianovič, L'vov, Nikolai Nikolaevich (1923) *Russkaia armiiia na chuzhbine*, Belgrad: Russkoe izdatel'stvo. / Даватц, Владимир Христианович, Львов, Николай Николаевич (1923) *Русская армия на чужбине*, Белград: Русское издательство.
- Danchenkova, Natal'ia Iur'evna (2016) „S. A. Zharov i A. V. Sveshnikov: horovoi obraz russkoi narodnoi pesni po tu i etu storonu `zheleznogo zanavesa`“. In E. A. Dorokhova (sost.) *Fol'klornoe dvizhenije v sovremennot mire*. Sbornik statei, Moskva: Gosudarstvennyi respublikanski centr russkogo fol'klora, 145–166. / Данченкова, Наталья Юрьевна (2016) „С. А. Жаров и А. В. Свешников: хоровой образ русской народной песни по ту и эту сторону `железного занавеса`“. В Е. А. Дорохова (сост.) *Фольклорное движение в современном мире*. Сборник статей, Москва: Государственный республиканский центр русского фольклора, 145–166.
- Dimitrijević, Jovan (1929) „Hor Donskih Kozaka“, *Život i rad III/14* (januar – juni): 153–154. / Димитријевић, Јован (1929) „Хор Донских Козака“, *Живот и рад III/14* (януар – јуни): 153–154.
- Đurić-Klajn, Stana (1974) „Музички живот у граду између два рата“. У Васа Ћубриловић (ур.) *Istorija Beograda*, књ. 3: Dvadeseti vek, Beograd: Prosveta: 398–409. / Ђурић-Клајн, Стана (1974) „Музички живот у граду између два рата“. У Васа Чубриловић (ур.) *Историја Београда*, књ. 3: Двадесети век, Београд: Просвета: 398–409.
- Golubovich, Mariia (2019) „Poekhal kazak na chuzhbinu daleko...: kazach'e penie в Belgrade mezhdu dvumia mirovymi vojnami“. In A. Iu. Timofeev (otv. red.) *Stoletie dvukh emigracii. 1919–2019*. Sbornik statei, Moskva – Belgrad: Informatika, 333–343. / Голубович, Мария (2019) „Поехал казак на чужбину далеко...: казачье пение в Белграде между двумя мировыми войнами“. В А. Ю. Тимофеев (отв. ред.) *Столетие двух эмиграций. 1919–2019*. Сборник статей, Москва – Белград: Informatika, 333–344.
- Grechaninov, Aleksandr Tihonovich (1935) „Zharov“, *Stanica 15* (iul'): 2–3. / Гречанинов, Александр Тихонович (1935) „Жаров“, *Станица 15* (июль): 2–3.
- Gubarev, Georgii Vital'evich (1969) *Kazachii slovar'-spravochnik*, Том III (Raa – Iatov'), San Ansel'mo, Kaliforniia, S. Sh. A. / Губарев, Георгий Витальевич (1969) *Казачий словарь-справочник*. Том III (Раа – Ятовь), Сан Ансельмо, Калифорния, С. Ш. А.
- Kazaki в Chataldzhe i на Lemnose в 1920–1921 g. g.*, Belgrad: Izdanie Donskoi Istoricheskoi Komissii 1924. / *Казакі в Чаталдже і на Лемносе в 1920–1921 г. г.*, Белград: Издание Донской Исторической Комиссии 1924.
- Klaving, Valerii Viktorovich (2003) *Grazhdanskaia voina в Rossii: Belye armii*, Moskva: Izdatel'stvo AST, Sankt-Peterburg: Terra Fantastica. / Клавинг, Валерий Викторович (2003) *Гражданская война в России: Белые армии*, Москва: Издательство АСТ, Санкт-Петербург: Terra Fantastica.

МАРИЈА ГОЛУБОВИЋ
„РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“...

- Kovačević, Krešimir (ur.) (1977) *Muzička enciklopedija*, tom 3 (Or – Ž, Dodatak), Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- Kostić, Staniša (1991) „Žitelji sa Jabučkog puta (2): Sećanja univerzitetskog profesora, sadašnjeg Zagrepčanina, na dane provedene u Pančevu između 1921. i 1931. godine“, *Sveske* 8: 233–243. / Костић, Станиша (1991) „Жители са Јабучког пута (2): Сећања универзитetskог професора, садашњег Загребчанина, на дане проведене у Панчеву између 1921. и 1931. године“, *Свеске* 8: 233–243.
- Krstić, Petar J. (1931) „Koncert hora donskih kozaka“, *Pravda* (11. I 1931): 4. / Крстић, Петар Ј. (1931) „Концерт хора донских козака“, *Правда* (11. I 1931): 4.
- Kucher, Katharina (2007) „Vom Flüchtlingslager in die Konzertsäle der Welt: Die Geschichte des `Don Kosaken Chores`“, *Osteuropa* LVII/5: 57–68.
- Lenivov, Aleksandr Konstantinovich (1971) *Donskoi kazachii slovar' – leksikon (Istoricheskie issledovaniia)*, Miunkhen: Izdanie avtora. / Ленивов, Александр Константинович (1971) *Донской казачий словарь – лексикон (Исторические исследования)*, Мюнхен: Издание автора.
- Milojević, Miloje (1929) „Koncert `Donskih Kozaka`“, *Politika* (21. 1. 1929): 6. / Милојевић, Милојевић (1929) „Концерт `Донских Козака`“, *Полићика* (21. 1. 1929): 6.
- М. М. [Miloje Milojević] (1931) „Koncert Donskih Kozaka Žarova“, *Politika* (11. 1. 1931): 8. / М. М. [Милоје Милојевић] (1931) „Концерт Донских Козака Жарова“, *Полићика* (11. 1. 1931): 8.
- Milojević, Miloje (1934) „Drugi koncert zbora Donskih kozaka“, *Politika* (15. 2. 1934): 12. / Милојевић, Милоје (1934) „Други концерт збора Донских козака“, *Полићика* (15. 2. 1934): 12.
- Milojević, Miloje (1937) „`Donski Kozaci` pevaju ponovo u Beogradu“, *Politika* (17. 4. 1937): 11 / Милојевић, Милоје (1937) „`Донски Козаци` певају поново у Београду“, *Полићика* (17. 4. 1937): 11.
- Rejović, Roksanda (2004) *Koncertni život u Beogradu (1919–1941)*, Beograd: Fakultet muzičke umetnosti. / Пејовић, Роксанда (2004) *Концертни животи у Београду (1919–1941)*, Београд: Факултет музичке уметности.
- Polozhenije o voiskovom muzykantskom i pevcheskom khorakh Voiska Donskogo. Prikaz po voennomu vedomstvu № 163 ot 4 iyunia 1872 g. Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii.* Spb.: Тип. II Otd-niia Sobstvennoi Ego Imperatorskogo Velichestva Kantseliarii. 1875. Sobr. 2. Т. XLVII. Otd. 1. № 50845. S. 645. / *Положение о войсковом музыкантском и певческом хорах Войска Донского. Приказ по военному ведомству № 163 от 4 июня 1872 г. Полное собрание законов Российской империи.* Спб.: Тип. II Отд-ния Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. 1875. Собр. 2. Т. XLVII. Отд. 1. № 50845. С. 645, <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/423-otd-nie-1-ot-50383-51051-1875>, 22. 10. 2019.
- Ratushniak, Oleg Valer'evich (2006) „Kazaki v Chataldzhinskikh lageriakh i na Lemnose“, *Kubanskii sbornik*, tom 1 (22): 195–210. / Ратушняк, Олег Валерьевич (2006) „Казачи в Чатадджинских лагерях и на Лемносе“, *Кубанский сборник*, том 1 (22): 195–210.
- Ratushniak, Oleg Valer'evich (2013) „Kazachestvo iugo-vostoka evropeiskoi chasti Rossii v pervyi god svoei emigracii (1920–1921 gg.)“, *Istoricheskaia i social'no-obrazovatel'naia mysl'* 1 (17): 31–39. / Ратушняк, Олег Валерьевич (2013) „Казачество юго-востока европейской части России в первый год своей эмиграции (1920–1921 гг.)“, *Историческая и социально-образовательная мысль* 1 (17): 31–39.

- Rakhmanova, Marina Pavlovna (2012) „Russkaia duhovnaia muzyka“, *Pravoslavnaia Enciklopediia pod redaktsiei Patriarkha Moskovskogo i vseia Rusi Kirilla* (elektronnaia versiia). / Рахманова, Марина Павловна (2012) „Русская духовная музыка“, *Православная Энциклопедия под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла* (электронная версия), <http://www.pravenc.ru/text/180654.html>, 7. 12. 2019.
- Rudichenko, Tat'iana Semenovna (2017) „Voinskie tradicii v deiatel'nosti Donskogo kazach'ego khora S. Zharova“, *Iuzhno-Rossiiskii muzykal'nyi al'manakh* 2 (27): 66–71. / Рудиченко, Татьяна Семеновна (2017) „Воинские традиции в деятельности Донского казачьего хора С. Жарова“, *Южно-Российский музыкальный альманах* 2 (27): 66–71, <https://musalm.ru/alm2017-2.html>, 26. 10. 2019.
- Sergei Zharov o sebe / Сергей Жаров о себе, http://ruskline.ru/analitika/2006/08/09/sergej_zharov_o_sebe, 28. 11. 2019.
- Švarc, Rikard (1934) „Muzika u zemlji. Beograd. [Beogradska opera. Prvo beogradsko pevačko društvo. Ženska pevačko društvo iz Novog Sada. Donski kozaci. Simfoniski orkestar *Stanković*. Violinista Karlo Rupel i pianistkinja Zora Zarnik. Bronislav Hubermann. Pianista Imre Ungar. Bariton Paranos.]“, *Zvuk* 5 (mart): 186–189.
- Turlakov, Slobodan (1994) *Letopis muzičkog života u Beogradu 1840–1941*. Beograd: Muzej pozorišne umetnosti Srbije. / Турлаков, Слободан (1994) *Лейтопис музичкој живоји у Београду 1840–1941*. Београд: Музеј позоришне уметности Србије.
- Tsyplakova, Svetlana Mikhailovna (2018) „Pereosmyslenie tradicii drevnerusskikh tserkovnykh raspevov v XIX – nachale XX v“, *Idei i Idealy* 1 (35), Т. 2: 158–175. / Цыплакова, Светлана Михайловна (2018) „Переосмысление традиции древнерусских церковных распевов в XIX – начале XX в“, *Идеи и Идеалы* 1 (35), Т. 2: 158–175, <https://cyberleninka.ru/article/n/pereosmyslenie-traditsii-drevnerusskikh-tserkovnyh-raspevov-v-xix-nachale-xx-vv/viewer>, 27. 11. 2019.
- Vasić, Aleksandar (2019) „Музички критичар Рикард Шварц“, *Zbornik Matice srpske za scenske umetnosti i muziku* 61: 87–103. / Васић, Александар (2019) „Музички критичар Рикард Шварц“, *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 61: 87–103.
- V. N. [Viktor Novak] (1929) „Koncert Donskih Kozaka“, *Vreme* (21. 1 1929): 6. / В. Н. [Виктор Новак] (1929) „Концерт Донских Козака“, *Време* (21. 1 1929): 6.
- Zharov, Sergej Alekseevich (1998) „Glavy iz vospominanii“. In S. G. Zvereva, A. A. Naumov i M. P. Rahmanova (sost.). *Russkaia dukhovnaia muzyka v dokumentakh i materialakh*, т. I: *Sinodalnyi khor i uchilishche tserkovnogo peniia. Vospominaniia. Dnevnik. Pis'ma*. Moskva: Iazyki russkoi kul'tury, 455–461. / Жаров, Сергей Алексеевич (1998) „Главы из воспоминаний“. В С. Г. Зверева, А. А. Наумов и М. П. Рахманова (сост.) *Русская духовная музыка в документах и материалах*, т. I: *Синодальный хор и училище церковного пения. Воспоминания. Дневники. Письма*, Москва: Языки русской культуры, 455–461.
- Zvereva, Svetlana Georgievna (2013) „Zharov Sergei Alekseevich“, *Pravoslavnaia Enciklopediia pod redaktsiei Patriarkha Moskovskogo i vseia Rusi Kirilla* (elektronnaia versiia). / Зверева, Светлана Георгиевна (2013) „Жаров Сергей Алексеевич“, *Православная Энциклопедия под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла* (электронная версия), <http://www.pravenc.ru/text/182199.html>, 13. 10. 2019.

МАРИЈА ГОЛУБОВИЧ
„РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“...

Мария Голубович

„Русский хор, которого не слышала Россия“:
Хор донских казаков Сергея Жарова на концертной сцене
межвоенного Белграда

(РЕЗЮМЕ)

Европа впервые получила возможность ближе познакомиться с русской культурой уже после Октябрьской революции благодаря эмигрантам. В результате их стараний сохранить культурное наследие своей родины, в течении двадцатых годов XX века, кроме другога, оформились хоры которые своей активной деятельностью познакомили мир с русской традицией духовного и народного хорового пения. В это время особенно выделились два уникальных колектива: Хор донских казаков Сергея Жарова и Митрополичьи хор при церкви Св. Александра Невского в Париже, регентом которого был Николай Афонский.

В межвоенном периоде, Хор Жарова десять раз приезжал в Белград на гастроли, при чем пользовался большим успехом. Столичная печать анонсировала их приезды с большим энтузиазмом, а их первый белградский концерт привлек и внимание видных критиков: Милоя Милоевича, Бранка Драгутиновича, Виктора Новака, Йована Димитриевича и Петра Бингулца. Благодаря им, сохранились ценные сведения о первом белградском выступлении «жаровцев». Обзор написанных ими текстов по поводу концертов в этом периоде показал, что критики сходились в мнении о том, что казачьи хор в совершенстве владел исполнительской техникой и отличался виртуозностью, но одновременно высказывали и сомнение по поводу художественного уровня отдельных произведений которые регулярно входили в репертуар хора.

Интерес привлекает и тот факт, что во время своего первого пребывания в югославской столице в 1929 году, хор был принят в аудиенцию королем Александром Карагеоргиевичем. По этому поводу король вручил орден Св. Саввы четвертой степени самому Сергею Жарову, а администратор хора Георгий Колесников получил орден Св. Саввы пятой степени; все члены хора получили медали. Кроме того, хор получил и значительное денежное пособие.

Исследование их гастролой в Белграде в течении двадцатых и тридцатых годов XX столетия основано на белградской печати и архивных собраниях Архива Югославии.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Хор донских казаков, Сергей Жаров, межвоенный период, Белград, король Александр I Карагеоргиевич, Милое Милоевич